İmaduddin İsmail İbn Kesir,
El-Bidaye ven-Nihaye,
Cilt 11, sayfa 235-255.

Hallacın Biyografisi

Onun söylemediği sözleri ona isnad etmekten, sözleri ve fiillerinde ona iftira etmekten Allah'a sığınarak deriz ki:
Hallacın asıl adı, Hüseyin b. Mansur b. Muhamma el-Hallac'dır. Künyesi, Ebu Muğis'tir. Ebu Abdillah olduğu da söylenir. Dedesi, Fars'ın Beyda kentinden Muhamma adında Mecusi bir kimsedir. Vasıfta yetişti. Tüster'de yetiştiği de söylenir. Ama daha sonra Bağdat'a geldi. Mekke'ye gidip geldi, yazın ve kışın orada mescidin ortasında mücavir olarak yaşadı. Çeşitli senelerde bu halde yaşayışını sürdürdü. Nefsiyls mücahede edip zahmetlere katlanırdı. Mescid-i Haram'ın ortasında gök kubbenin altında otururdu. Tam bir sene boyunca iftar vakitlerinde bir parça ekmek yeyip azıcık su içerek gıdasını temin ederdi. Yazın şiddetli sıcaklarda Ebu Kubeys dağında bir kayanın üzerine otururdu. Cüneyd b. Muhammed, Amr b. Osman el-Mekkî ve Ebu Hüseyin en-Nurî gibi, sofilerin önde gelen simalarıyla arkadaşlık etti.
Hatib Bağdadî dedi ki: «Sofiler, onun hakkında farklı görüşler ileri sürerek ihtilafa düşmüşlerdir. Çokları Hallac'm kendilerinden olduğunu kabul etmemişlerdir; ama önde gelenleri Ebü'l-Abbas b. Atâ el-Bağdadî, Muhammed b. Hafif eş-Şirazî ve İbrahim b. Muhamihed en-Nasrabazî en-Nisaburî gibi bazı sofiler ise onu kendilerinden saymışlardır. Durumunu makbul görmüşler, sözlerini bir araya getirin derlemişlerdir. Hatta İbn Hafif demiş ki: "Hüseyin b. Mansur el-Hallac, Rabbani bir âlimdi."»
Asıl adı Muhammed b. Hüseyin olan Ebu Abdirrahman es-Sülemî ise şöyle demiştir: «Ruhla ilgili olarak Hallac'm bir sözünü nakleden ve bu sözü nedeniyle onu kınayan bir adama, İbrahim b. Muhammed en-Nasrabazî'nin şöyle dediğini işittim: "Eğer peygamberlerden ve sıddıklardan sonra tevhid ehli bir kişi varsa o da Hallac'dır."»
Ebu Abdirrahman, Mansur b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Şiblî'nin şöyle dediğini duydum: "Ben ve Hüseyin b. Mansur aynı şeydik. Yalnız o açığa vurdu, bense gizledim." Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hallac'm idam edildiğini gören Şiblî, onun cesedine hitaben: "Ben seni âlemlerden nehyetmemiş miydim?" demiştir.»
Hatib Bağdadî dedi ki: "Onu kendilerinden saymayan sofiler, onu - yaptığı bazı işlerde- gözbağcılığına ve inancı hususunda da zındıklığa nisbet etmişlerdir. Onun şu ana kadar yaşayan bazı arkadaşları vardır ki, onu mübalağalı bir şekilde yüksek bir adam olarak göstermekte ve yapmadığı bazı işleri ona nisbet etmektedirler. Aslında Hallaç, tatlı konuşan biri idi, tarikata meyilli şiirleri vardı."
Ben derim ki: Öldürülüşünden bu yana insanlar Hallac'm durumu hakkında çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Fıkıhçıların birçoğu, âlimler

ve imamların onu öldürmek gerektiği ve onun kafir olarak Öldürüldüğü, yalancı, hakkı batıl gösteren, gözbağcılık yapan biri olduğu hususunda icma ettiklerini bildirmişlerdir. Sofilerin çoğu da bu görüştedirler. Ama yukarıda da anlatıldığı gibi sofilerin bir kısmı onun hakkında güzel sözler söylemişlerdir. Ne var ki, dış görünümü onları aldatmıştır. Onun iç kısmına ve sözünün gerçek anlamına vakıf olamamışlardır. Hallaç, ilk zamanlarda kendini ibadete veren Rabbani bir kimse idi. Ama ilimden nasibi yoktu, kendi durumunu ve yaşantısını Allah'ın rızasına ve takvaya dayandırmamış ti. Bu nedenledir ki, ıslah ettiğinden çok ifsad ettiği gerçektir.
Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Bozulan âlimlerimizde Yahudilere benzerlik vardır. Bozulan âbidlerimizde de Hristiyanlara benzerlik vardır. Bu nedenledir ki Hallac'm kafasına hulul (yani ilahın insanının içine girmesi) ve ilah ile insanın birleşmesi (vahdet-i vücud) inancı girmişti. Bu nedenle çözüntüye uğrayan sapık kimselerden biri oldu.
Başka yollardan gelen bir rivayette anlatıldığına göre Hallac'ın durucu altüst olmuş, çeşitli şehirlere seyahatlerde bulunmuş, bütün bu seyahatlerinde halka, kendisinin Aziz ve Celil olan Allah'a davet eden biri olduğunu göstermişti.
Sahih bir rivayette anlatıldığına göre o, Hindistan'a gitmiş ve rada büyücülüğü öğrenmiştir. "Ben, büyü ile insanları Allah'a davet diyorum." demişti. Hindistanlılar ona mektup yazarlarken, Muğis diye hitap ediyorlardı. Muğis, insanın imdadına koşan zat demektir. Serkisanlılar ise ona mektup yazarlarken Mukit, adıyla hitap ediyorlardı. Mukit; her canlıya azığını veren zat demektir. Horasanlılar onunla mektuplaşırken kendisine Mümeyyiz adıyla hitap ediyorlardı. Farshlar onunla mektuplaşırlarken kendisine Abdullah ez-Zahid lakabıyla hitap ediyorlardı. Huzistanlılar onunla mektuplaşırlarken kendisine Ebu Abdillah ez-Zahid Hallacu'l-Esrar diye hitab ediyorlardı. Bazı Bağdatlılar, yanlarında bulunduğu esnada kendisine Musta-lim (kesici) diyorlardı. Basralılar ise, ona Muhayyir diye hitab ediyorlardı. Muhayyir, insanı şaşkına çeviren demektir. Ahvazlıların ona Hallaç adını takmalarının sebebi, onun kalblerindeki düşünceleri keşfetmesi idi ya da şu sebepten ötürü ona Hallaç adını takmışlardı: Bir defasında o, pamuk diden bir halaca giderek şöyle demişti:
- Şu işimi görmek için falan yere gider misin?
- Gördüğün gibi ben burada pamuk ditmekle meşgulüm.
- Sen işimi görmeye git de, ben senin yerine pamukları diderim. Adam Hallacın işini görmeye gitmişti, ama çabucak geri döndüğünde ambardaki bütün pamukların didilmiş olduğunu gördü!
Anlatıldığına göre Hallaç, elindeki sopa ile pamuklara işaret etmiş ve pamuklar kozalarından ayıklanmıştı.
Bu hikayenin doğruluğu ve Hallac'a nisbeti hususunda şüphe vardır. Her ne kadar o böyle şeyleri yapmışsa da bu hikayenin ona ait olduğu şüphelidir. Çünkü şeytanlar kendi adamlarına yardım eder, onların hizmetlerini görürler. Başka bir rivayette anlatıldığına göre, babası da hallaçlık yapmış olduğundan ötürü Hallaç Mansur, o pamukları kısa bir sürede ditmişti.

Onun, işin başlangıcında hulul itikadına sahip olduğunu gösteren birçok deliller vardır. Bu delillerden bazıları onun şu şiirleridir:
"Yumuşak ve hoş misk kokusu ile anberin birleştirilerek yaratı-hşları gibi senin ruhun da benim ruhumla birleştirilerek yaratıldı.
Sana bir şey dokunursa bana da dokunur, ben de onu hissederim, sen ve ben diye ayrılamayız."
"Senin ruhun, şarabın berrak suyla karıştırılışı gibi benim ruhumla karıştırıldı.
Sana birşey dokunursa bana da dokunur, her halde ben ve sen aynıyız." etti.
"Seni kendi içinde kendi sırrında tahkik ettim, lisanım sana hitab
Bazı manalarda birleştik, bazı manalarda ayrıldık. Saygınlığın seni gözlerin görmesinden perdelemişse de; Sana olan aşkım seni iç organlarıma kadar yaklaştırmıştır."
Hallac'm şu şiirini İbn Atâ'ya okumuşlardı:
"Ben seni istiyorum ama sevap için değil
Ben seni azap için istiyorum.
Ben bütün maksatlarıma kavuştum.
Sadece azaptan duyacağım lezzetli vecdi elde edemedim."
Bu şiiri dinledikten sonra İbn Atâ şöyle demişti: "İşte bununla aşkın acısı, külfetlerin ağırlığı, esefin yangını artar. Bu netleşip hakkın tatlı aşk şarabına ulaşınca işte o zaman gözden devamlı surette yaşlar akar."
Hallac'ın şu şiiri Ebu Abdillah b. Hafife okunmuştu:
"Maddi âlemlerini izhar eden Allah, noksanlıklardan münezzeh ve yücedir.
Onun lahutî sırrı yükseldi ve parlak ışıklar saçıp âlemi deldi.
Sonra halkı ve yaratıkları içinde zahiren göründü, tıpkı yiyen ve içen insanlar suretinde göründü.
Öyle ki, yaratıkları onu gözleriyle gördüler, kaş göz arasında bir anda görünür gibi oldu."
Bu şiiri dinledikten sonra Ebu Abdillah b. Hafif dedi ki: "Böyle diyen kimseye Allah lanet etsin!" Kendisine bunun Hallac'a ait bir şiir olduğu söylenince o: "Hayır, bu ona nisbet edilmiş bir şiir olmalıdır." dedi.
Şu şiir de ona nisbet edilmiştir: .
"Yakında benden hal hatır soracaksın, senden sonra karşılaştığım keder ve hüzünleri öğreneceksin.
Ben ne halde olduğumu biliyorsam eğer, yok olayım. Nasıl olmadığımı da biliyorsam yine yok olayım."
İbn Hallikan dedi ki: "Bu şiirin Hallac'a değil de Semnun'a ait olduğu rivayet edilir."
Şu şiir de Hallac'a aittir:
"Gözlerim senden başkasının aşkına uykusuz kalır veya ağlarsa; O zaman gözlerime umduğu ve ümid ettiği şeyler verilmesin. Eğer kalbimde senden başkasının aşkı gizliyse nefsim temizlenmesin.
Arzu ve emellerin bahçesi senin yanaklarında parıldamakta ve görünmektedir."

Şu aşağıdaki şiir de Hallac'a aittir:
"Dünya beni aldatıyor, sanki onun halini bilmiyormuşum gibi. Hükümdar kendi sınırlarına yaklaşılmasını yasakladı. Ben de onun helal kıldığı, serbest bıraktığı yerlere yaklaşmaz oldum. Onun muhtaç olduğunu gördüm, lezzetini ona bağışladım."
Hallaç, çeşitli elbiseler giyerdi; bazen sofi elbisesi, bazan pejmürde elbiseler, bazan asker elbisesi giyerdi. Zenginlerin, hükümdarların ve askerlerin çocuklarıyla arkadaşlık ederdi. Arkadaşlarından biri onu bir defa eski püskü elbiseler içinde görmüştü. Elinde bir baston ve bir de su tulumu vardı. Seyahate çıkmaktaydı. Arkadaşı ona: "Ey Hallaç, bu ne hal?!" diye sorunca, Hallaç şu şiiri okumaya başlamıştı:
"Dün yoksulların elbisesini giyinerek akşamlamıştım, ama o elbiseler hür ve cömert bir kimsenin üzerinde çürüyüp gittiler.
Bir hali eski haline göre değişmiş olarak görürsen sakın aldanmayasm.
Benim helak olan ya da yükselen bir nefsim vardır, senin ömrüne yemin ederim ki, ben çok büyük bir işe doğru gitmekteyim."
Şimdi de Hallac'm güzel sözlerinden bazı örnekler verelim:
Adamın birisi gelerek, Allah kendisine fayda versin diye ondan bir tavsiyede bulunmasını istemişti. Hallaç da ona şu tavsiyede bulunmuştu:
"Nefsine dikkat et, eğer sen onu hak ile meşgul etmezsen o seni haktan alıkoyup oyalar."
Adamın biri de ona şöyle demişti:
- Bana Öğüt ver.
- Vacip kıldığının hükmü ile, hakla beraber ol."
Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre Hallaç şöyle demiştir:
"Öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri şu dört cümleye dayanır:
1- Yüce Allah'ı sevmek,
2- Az şeyi sevmemek,
3- Allah katından indirilen Kur'ân'a tabi olmak,
4- İyi halden kötü hale döndürülmekten korkmak."
Ben derim ki: Hallaç, bunlardan üçüncü ve dördüncü makamlarda sapmıştır. Çünkü o Kur'ân'a tabi olmamış ve istikamet üzerede olmamıştır. Aksine o, iyi halden sapıp eğriliğe, bid'ata ve sapıklığa yönelmiştir. Allah'tan afiyet diliyoruz.
Ebu Abdurrahman es-Sülemî, Amr b. Osman el-Mekkî'nin şöyle dediğim rivayet etmiştir:
«Mekke sokaklarından birinde Hallaçla beraber yürümekte ve Kur'ân okumaktaydım. O, benim okuyuşumu duyunca: "Ben de buna benzer sözler söyleyebilirim!" dedi. Bunu duyunca hemen kendisinden ayrılıp gittim.»
Hatib Bağdadî, Ebu Zür'a et-Taberî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"İnsanlar Hüseyin b. Mansur eî-Hallac hakkında iki kısma ayrılmışlardır. Kimi onu kabul etmiş, kimi de reddetmiştir. Ama Muhammed b. Yahya er-Razî'nin şöyle dediğini işittim: "Ben, Amr b. Osman'ın Hallac'ı lanetlediğini ve: "Eğer gücüm yetseydi onu ellerimle öldürürdüm!" dediğini işittim. Kendisine: "Ey şeyh, sen Hallac'ın

aleyhinde bir delile rastladın mı?" diye sorduğumda o şöyle cevap verdi: "Ben Allah'ın kitabından bir ayet okudum. Bunu duyan Hallaç: "Ben de bunun gibi bir telifte bulunabilir ve bunun gibi sözler söyleyebilirim!" dedi.»
Ebu Zür'a et-Taberî, Ebu Yakub el-Akta'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Kızımı Hüseyin el-Hallac'la evlendirdim. Çünkü Hallac'ın iyi yolda olup kendini ibadete veren bir kimse olduğunu zannetmiştim. Ama biraz zaman geçtikten sonra onun hilekar, büyücü, murdar ve kafir biri olduğunu anladım!»
Ben derim ki: Ebu Yakub el-Akta, kızını Mekke'de Hallaç ile evlendirmişti. Kızı Ümmü Hüseyin binti Ebi Yakub el-Akta'dır. Hallac'la evlenen kızı Ahmed adında bir çocuk dünyaya getirdi.
Ebul-Kasım el-Kuşeyrî, "er-Risale" isimli eserinde, "Meşayihin Kalplerinin Hıfzı" adlı babda şöyle demiştir:
«Amr b. Osman, Mekke'de iken Hallac'ın yanına gitmişti. Hallaç elindeki bir kağıda bir şeyler yazmaktaydı. Amr kendisine: "Ne yazıyorsun?" diye sorduğunda Hallaç: "İşte Kur'ân'a karşı bir şeyler yazıyorum." demiş, Amr da ona beddua etmişti. Hallaç, ondan sonra iflah olmamıştı. Amr, kızını Hallaçla evlendirdiğinden ötürü Ebu Yakub el-Akta'ı kınamış ve protesto etmişti. Memleketin birçok yerlerine mektuplar yazarak Hallac'ı lanetlemiş ve insanları ondan sakınmaya çağırmıştı. Hallaç, İslâm ülkesinin çeşitli beldelerine başıboş bir hal-je gitmiş, serserice dolaşmış, sağı ve solu fesada vermişti. Kendisinin, insanları Allah'a davet eden bir kimse olduğu izlenimini vermiş e çeşitli hilelere başvurmuştu. Bu yaramaz tavrını devam ettirmiş, nihayet Cenâb-ı Allah, suçlular topluluğunun üzerinden geri çevrilemeyen azabını onun tepesine indirmişti. Ancak bir zmdıkm omuzları araşma inen şeriat kılıcı ile öldürülmüştü. Cenâb-ı Allah bu şeriat kılıcını sıddık bir kimseye musallat etmeyecek kadar adildir. Kaldı ki Hallaç, Kur'ân-ı Azim'e saldırmış, Beled-i Haram'da Cebrail (a.s.)'in onu inzal ettiği yerde yani Mekke'de Kur'ân'a muarazada bulunmak istemişti. Oysa Cenâb-ı Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur:
"Ve orada (Mescid-i Haram'da) zulnı ile yanlış yola saptırmak isteyeni, can yakıcı bir azaba uğratırız." (el-Hac, 25.)
Tabii ki onun yaptığından büyük bir saptırma düşünülemez.
Hallaç, inatçılığı hususunda Kureyş kafirlerine benzetilmiştir. Nitekim yüce Allah, Kureyş kafirlerinden bahsederken şöyle buyurmuştur:
«Ayetlerimiz kendilerine okunduğu zaman onlar: "İşittik, işittik! İstesek biz de aynını söyleyebiliriz; bu sadece eskilerin masallarıdır" derlerdi.» (el-Enfâl, 3i.).» [15]

Hallacın Hilelerine Örnekler

Hatib Bağdadî, şöyle rivayet etmiştir:
«Hallaç, kendi has adamlarından birini, Cebel beldesine gidip orada halka kendini âbid, salih ve zahid bir kimse olarak göstermesini emretti. Halk, onun âbid, salih ve zahid bir kimse olduğunu görüp kendisine yönelerek onu severek bağlandığında, onlara, aniden gözle-

rinin kör olduğunu söylemesini ve gözünü yummasını; aradan birkaç gün daha geçtikten sonrada kötürüm olduğunu söylemesini ve kesinlikle ayağa kalkmamasını, onu tedavi etmeye çabalamaları halinde ise onlara şöyle demesini emretti: "Ey iyiliksever cemaat! Bu yaptıklarınızın bana hiç faydası olmayacaktır." Böyle dedikten sonra aradan birkaç gün geçince onlara, Rasûlullah (s.a.v.)'ı rüyasında gördüğünü ve kendisine Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu söylemesini tembihledi: "Senin şifa bulman, ancak kutubun elleri ile mümkün olacaktır ve kutub, falan ayın falan gününde sana gelecektir, °nun evsafı şöyle şöyledir."

Hallaç, yola çıkardığı adamına, falan ayın falan gününde onun bulunduğu şehire geleceğini de bildirdi. Adam kendisine emredilen Şhi gitti. Orada ikamete başladı. Kendini ibadete verdi. Salih bir olduğunu halka gösterdi. Kur'ân okumaya başladı. Bir müddet bu halde ikamet ettikten sonra halk onun veli bir kişi olduğuna inanıp onu sevdi. Bir süre sonra onlara gözlerini kaybettiğini söyledi gözlerini kapattı. Bir süre böylece kaldı. Aradan bir müddet geçtikten sonra da kötürüm olduğunu söyleyip yere çöktü ve hiç kalkmadı. Bütün imkanları seferber ederek onu tedavi etmeye çalıştılarsa da bundan hiçbir fayda elde edilemedi. Adam onlara dedi ki: "Ey iyiliksever cemaat! Sizin bu yaptıklarınızın bana hiçbir faydası dokunmayacaktır ve bu hiçbir sonuç vermeyecektir. Çünkü ben rüyada Rasûlullah (s.a.v.)'ı gördüm. Bana: "Senin afiyete erip şifa bulman ancak kutub sayesinde mümkün olacaktır. O falan ayın falan gününde sana gelecektir." dedi.»

Önceleri elinden tutarak onu mescide götürüyorlardı, ama daha sonra kötürüm olunca onu sırtlarına alıp taşıyarak götürmeye başladılar. Kendisine ikram ettiler. Derken, söylediği vakit gelip çattı. Zaten o zamanı, Hallaçla aralarında kararlaştırmışlardı.

Hallaç, gizlice bu şehre geldi. Üzerinde beyaz yün elbiseler vardı. Mescide girdi. Bir sütunun yanına çöküp kendini ibadete verdi. Hiç kimseye bakmıyordu. Halk, o hasta kişinin kendilerine anlattığı evsafa bakarak Hallac'ı tamdılar. Hemen koşup selam verdiler, eteğine el, yüz sürdüler. Sonra o afiyet ve şifa beklemekte olan kötürüm adamın yanına gittiler, yabancı birinin mescide geldiğini bildirdiler. Hasta adam: "Evsafını bana söyleyin." deyince Hallac'ın evsafını anlattılar. Hasta adam şöyle dedi: "İşte, Rasûlullah (s.a.v.)'m rüyamda bana anlattığı ve kendisinin elinden şifa bulacağımı söylediği adam odur! Beni hemen ona götürün."

Hasta adamı alıp mescide, Hallac'ın yanma götürdüler. Birbirlerini tamdılar, konuştular. Hasta rolü yapan adam Hallac'a: "Ey Abdullah'ın babası! Ben rüyada Rasûlullah (s.a.v.)'ı gördüm..." dedi ve güya görmüş olduğu rüyayı ona anlattı. Hallaç da ellerini semaya kaldırıp onun için dua etti, sonra kendi avucuna biraz tükürüp eliyle hasta adamın gözlerine sürdü. Gözleri hemen açıldı. Sanki daha Önce gözleri hiç kör olmamış ve hastalanmamış gibi görmeye başladı. Sonra tükürüğünden birazını alıp kötürüm olan ayaklarına sürdü, adam hemen ayağa kalkıp yürümeye başladı. Sanki hiç kötürüm olmamış

gibiydi. Herkes onu seyrediyordu. Şehrin ümera ve büyükleri de oradaydılar. Büyük bir kalabalık ve gürültü meydana geldi. Cemaat tekbir getirip tesbihde bulundular. Hallac'a da, kendilerine gösterdiği yalan ve batıl kerametinden dolayı büyük bir saygı gösterdiler.
Hallaç, bir müddet yanlarında kaldı. Ona ikram ve saygı gösterdiler. Kendi mallarından ne isterse ona vereceklerini söylediler ve kendilerinden mallarını istemesini de gönülden arzuladılar. Hallaç o şehirden ayrılıp gitmek istediğinde ona çok miktarda para toplayıp vermek istedilerse de o; "Benim dünyaya ihtiyacım yoktur. Ben bu mertebeye dünyayı terketmekle ulaşabildim. Fakat, şu hasta adamınızın Tarsus sınırında cihadda olan abdal kardeş ile ashabı vardır, onlar hacca gitmek, sadaka vermek isteyebilirler. Bu parayı onlara gönderin. Belki bu paranızla güçlenip bazı hayırlı işler yaparlar, dedi. Kötürüm rolü yapan adamı da: "Şeyh efendi doğru söylüyor. Cenâb-ı Allah, gözlerimi bana geri verdi ve afiyet ihsan etti. Artık kalan ömrümü Allah yolunda cihad etmek ve abdal, salih kardeşlerimizle birlikte Allah'ın beytini haccetmek yolunda sarfedeceğim." dedi. Sonra da gönüllerinden koparak topladıkları o paraları Hallac'a vermeleri için onları teşvik etti. Fakat Hallaç aralarından çıkıp gitti, o kötürüm rolü yapan adamı ise aralarında bir müddet daha kaldı. Nihayet binlerce altın ve gümüşten müteşekkil çok miktarda mal ve parayı toplayıp ona verdiler. O da bu paraları alınca vedalaşarak şehri terketti ve Hallacın yanma gitti. İkisi bu mal ve paraları kendi aralarında paylaştılar.»
Adamın birinin şöyle dediği rivayet edilir:
«Hallac-ı Mansur'un, birçok harika hallerinin olduğunu duyuyordum. Kendisini bu hususta denemek istedim. Yanına gittim, selam verdim. Bana: "Şu anda canın birşey yemek istiyor mu?" diye sordu. Ben de: "Taze bir balık yemek istiyorum." dedim. Hemen evine girdi. Bir saat kadar kayboldu, sonra yanıma geldi. Elinde taze bir balık vardı. Balık canlıydı, elinde çırpınıyordu. Kendisinin ayakları ise ça-murlanmıştı. Bana: "Allah'a dua ettim, bana şu balığı getirebilmem için derin vadilere gitmemi emretti. Ben de derin vadilere daldım, ayaklanmda gördüğün çamur işte ondan Ötürüdür." dedi. Kendisine dedim ki: "Eğer sana kesin olarak inanmamı istiyorsan, izin ver de evinin iç kısımlarını kontrol edeyim. Eğer benim içeriye girmiş olduğum şu kapıdan başka dışarıya açılan bir kapı veya pencere gibi bir geçit yoksa, mesele yok, sana inanırım. Aksi takdirde inanmam."
Hallaç, bana: "İçeri gir ve kontrol et." dedi. İçeriye girdim, kapıyı kilitledi ve beni gözetlemeye başladı. Evi dolaştım, başka bir yere veya dışarıya açılan herhangi bir geçit göremedim. Balığı nasıl getirdiğine şaştım. Sonra bir baktım ki, karşı tarafta bir perde var! Perdeyi oynattım, aralandı. Perdenin gerisinde bir geçit gördüm. İçeriye girdiğimde muazzam bir bostana vardım. Orada eski yeni, çeşitli meyveler ve mahsûller vardı. Ama bütün bu meyveleri ve ürünleri güzelce ttıuhafaza etmesini bilmişti. Orada yenmeye hazır birçok şeyler gördüm. Ayrıca büyük bir su sarnıcı gördüm ki, içinde irili ufaklı çok miktarda balık vardı! Sarnıca girip bir balık çıkardım. Tıpkı Hallac'ın

ayaklan gibi benim de ayaklarım çamurlandı. Balığı aldım ve Hallacın yanma döndüm. Kendisine: "Kapıyı aç da yanına geleyim, çünkü artık sana inandım." dedim. Ama, kendisi gibi ayaklarım lanmış ve elimde bir balıkla görünce, beni öldürmek üzere koşarak peşimden geldi. Elimdeki balığı yüzüne çarpıp kaçtım ve şöyle dedim: "Ey Allah'ın düşmanı! Sen beni bu hususta bugün çok yordun." Kendisinden kurtulup gittim.
Aradan birkaç gün geçtikten sonra Hallaç, yine benimle karşılaştı. Gülerek bana: "Sakın gördüklerini kimseye söylemeyesin, yoksa yatağında bile olsan, seni öldürecek birini sana gönderirim." dedi. Ben de sırrını ifşa ettiğim takdirde beni öldüreceğine inandım. Dolayısıyla kendisi idam edilinceye kadar bu olayı kimselere anlatmadım.»
Günün birinde Hallaç, bir adama şöyle dedi: "Bana iman et ki, sana bir serçe göndereyim. Öyle bir serçe ki, onun bir habbe ağırlığındaki tersini bir men (180-280 miskal arasındaki bir ölçek) bakır üzerine koyduğunda o bakır, altına dönüşür." Adam da ona şu cevabı verdi: "Sen bana iman et de sana bir fil göndereyim, o fil sırtüstü uzandığında ayakları semaya kadar uzansın, onu saklamak istediğinde de alıp gözlerinden birinin içine koyup saklayabilirsin!" Hallaç, adamın bu cevabı karşısında şaştı, donup kaldı, bir cevap veremedi.
Hallaç, Bağdat'a geldiğinde halkı kendisine inanmaya davet etti. Onlara şeytani halleri, gözbağcılığını ve bazı olağanüstü fiilleri gösterdi. Çoğunlukla ona Rafiziler inanıyorlardı. Çünkü onların akılları kıttı. Ayırım güçleri zayıftı, hak ile batılı birbirinden ayırd edemiyorlar di.
Günün birinde Rafizilerin reislerinden birini yanına çağırdı ve onu kendisine imana davet etti. Rafizi reis de ona şöyle dedi: "Ben kadınları seven bir adamım, ama başım keldir, kalan saçlarım da ağarmıştır. Eğer bendeki bu kusuru giderebilirsen sana iman ederim ve senin masum imam olduğuna inanırım. Dilersen peygamber olduğunu, dilersen de Allah olduğunu bile söylerim!" Adamın bu cevabı karşısında Hallaç şaşkına döndü ve cevap veremedi.
Şeyh Ebü'l-Ferec b. Cevzî dedi ki: "Hallaç, kılıktan kılığa girerdi. Bazan ferace giyer, bazan kaftan giyer, bazan da bornoz giyerdi. Hangi topluluğun yanma giderse onlara göre elbise giyerdi. Gittiği kimseler Ehl-i Sünnet iseler onlara göre; Rafizi veya Mutezili iseler onlara göre; sofi iseler onlara göre, fasık kimseler iseler de onlara göre elbiseler giyerdi. Ahvaz'da ikamet ettiğinde kudret dirhemleri dediği bazı dirhemler sarfetmeye başladı. Bunu Şeyh Ebu Ali el-Cübbaî'ye sorduklarında o şu cevabı vermişti: "Bütün bunlar insanın hile ile elde edebileceği birtakım şeylerdir. Ama onu hiçbir yere geçit vermeyen kapalı bir eve koyun, sonra da ondan iki demet diken bulup getirmesini isteyin. Bakın bakalım bunu yapabiliyor mu?" Hallaç bunu duyunca Ahvaz'dan ayrılıp gitti.»
Hatib Bağdadî, "Tarih"inde İsmail b. Ali el-Hatib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Hallaç Hüseyin b. Mansur adında bir adamın adı duyulmaya başladı. O, aleyhinde yapılan bir jurnal nedeniyle sultanın hapsindeydi. Ali b.

İsa'nın birinci vezirliği zamanında hapsedilmiş idi. Hallac'ın çeşitli zındıklıkları ve hilekarlıkları anlatılıyordu. İnsanları saptırdığı söyleniyordu. İnsanları büyücülük, göz bağcılığına benzer şeylerle aldatıyor, peygamber olduğunu iddia ediyordu.
Yakalandığı zaman vezir Ali b. İsa, onun durumunu belirledi. Onunla ilgili malumatı halife Muktedir Billah'a aktardı. Fakat Hallaç kendisine yapılan isnatları kabullenmedi. Halife de onu Rahbe-tü'1-Cisr'de günlerce işkenceye maruz bıraktı. Her gün sabahleyin onu diri diri ağaca asıyor, sonra indiriyor ve hakkında söylenenleri halka duyuruyordu. Asıldığı ağaçtan indirildikten sonra tekrar zindana gönderiliyordu.
Uzun seneler zindanda kaldı. Ama bir zindandan diğer bir zindana naklediliyordu. Çünkü bir zindanda uzun süre kalması halinde, mahkumları saptırmasından korkuluyordu. Nihayet son olarak sultanın sarayında hapsedildi. Bu sırada sultanın kölelerinden bir grubu baştan çıkardı. Onlara kötü fikirler aşıladı, çeşitli hilelerle onları kendine meylettirdi. Neticede onlar da kendisini himaye edip savunmaya ve güzel yiyecekler getirerek onu beslemeye başladılar. Sonra katiplerden ve diğer görevlilerden bir gruba haber gönderdi, onlar da onun çağrısına icabet ettiler. Durumu güçlendi. Nihayet rablık iddiasında bulundu. Adamlarından bir grup sultana jurnallendi. Bunun üzerine yakalandılar. İçerinden birisinin yanında söylenenlerin doğruluğunu tasdik edici mahiyette mektuplar bulundu. Onlar da bunu dilleriyle itiraf ettiler.
Hallac'm haberi her tarafa yayıldı. İnsanlar onun öldürülmesi gerektiğini söylediler. Halife, onun vezir Hamid b. Abbas'a teslim edilmesini; vezire de onu kadıların, âlimlerin huzuruna getirip durumunu açığa çıkarmasını, adamlarla yüzleştirilmesini emretti. Bu hususta uzun uzaciıya karşılıklı konuşmalar cereyan etti. Sonra halife onun durumunu iyice anladı. Hakkında söylenenlerin doğruluğuna kanaat getirdi. Bu husus, kadıların huzurunda tesbit edildi. Alimler onun Öldürülmesi gerektiğine dair fetva verdiler. Halife, öldürülüp ateşte yakılmasını emretti. Hicretin 309. senesinin zilkade ayının bitimine do-^uz gün kala, salı günü, Bağdat'ın batı yakasındaki emniyet dairesi-ne getirildi. Orada kendisine 1.000 kırbaç vuruldu. Sonra elleri ve ayakları kesildi. Boynu vuruldu. Cesedi ateşte yakıldı. Kesik başı ye-n* köprünün surları üzerine dikildi. Elleri ve ayakları da asıldı.»
Ebu Abdirrahman b. Hasan es-Sülemî, Ebu Bekir b. Memşaz'm şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Dinever'de bir adam yanımıza geldi, yanında bir dağarcık vardı Gece gündüz bu dağarcığını yanından ayırmıyordu. Arkadaşlarımız onun bu durumundan kuşkulandılar. Dağarcığını açıp baktılar, içinde Hallac'a ait bir mektup buldular. Mektubun baş kısmında şöyle yazılıydı: "Rahman ve rahimden falan oğlu falana."
Mektupta Hallaç, onu dalalete ve kendisine iman etmeye davet ediyordu.
Bu mektup Bağdat'a gönderildi. Mektuptaki ifadeler Hallac'a soruldu. O da kendisinin yazmış olduğunu itiraf etti.

Kendisine şöyle dediler:
- Sen daha önce peygamberlik iddia ediyordun, şimdi de ilahlık ve rabıık mı iddia ediyorsun?
- Hayır, ama bu ifadeler bizce vahdet-i vücudun ta kendisidir yazan ancak Allah'tır. Ben ve elim ise onun birer aletiyiz!
- Senin bu görüşünü paylaşan birileri var mı?
- Evet, İbn Atâ, Ebu Muhammed el-Harirî ve Ebu Bekir eş-Şiblî de benim görüşümü paylaşmaktadırlar.
Bu durum Ebu Muhammed el-Harirî'ye sorulduğunda o: "Böyle diyen kafirdir." dedi. Ebu Bekir eş-Şiblî'ye sordular, o da: "Böyle diyen bir adam konuşmaktan menedilir." dedi. İbn Atâ'ya sorduklarında ise o şu karşılığı verdi: "Hallac'ın bu konuda söyledikleri doğrudur." Böyle demesi üzerine kendisine işkence edildi, nihayet bu yüzden Öldü.»
Ebu Abdirrahman es-Sülemî, Muhammed b. Abdurrahman er-Razî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Vezir Hamid b. Abbas, Hallac'ı huzuruna getirdiğinde ona itikadını sordu, o da itikadını içeren ifadeleri yazılı olarak verdi. Vezir bunu Bağdat fıkıhçılarına sordu. Onlar bunu protesto ettiler. Bu inanca sahip olan bir kimsenin kafir olacağını söylediler. Vezir de şöyle dedi: "Ebü'l-Abbas b. Atâ da öyle diyor." deyince fıkıhçılar: "Öyle diyen bir kimse kafirdir." diye karşılık verdiler.
Sonra vezir, İbn Atâ'yı kendi makamına çağırdı, İbn Atâ gelip vezirin makamında baş köşede oturdu. Vezir ona Hallac'ın demin nakletmiş olduğumuz sözlerinin hükmünü sordu. O da şu cevabı verdi: "Böyle demeyen kimse itikadsızdır!" Vezir ona şu karşılığı verdi: "Yazıklar olsun sana! Sen böyle sözleri ve böyle bir inancı tasvip mi ediyorsun?" İbn Atâ, onun bu sorusunu şöyle cevapladı: "Sen bunlardan ne anlarsın, sen ancak insanların mallarını gasbedip onlara zulmeder ve onları öldürürsün. Sen nerede, bu efendilerin ve velilerin sözlerini anlamak nerede!"
Bunun üzerine vezir, İbn Atâ'nın yüzünün tokatlanmasını, ayak-kabılar111111 çıkarılmasını ve kafasına vurulmasını emretti. Görevliler bu emri yerine getirdiler. Nihayet İbn Atâ'nm burun deliklerinden kan aktı. Vezir onun zindana atılmasını emretti. Kendisine: "Senin hu muameleni halk tasvib etmez, bundan rahatsız olurlar." demeleri -zerine îbn Atâ evine gönderildi. İbn Atâ da: "Allah'ım, veziri öldür, İlerini ve ayaklarını kestir!" diye beddua etti. Yedi gün sonra İbn Atâ Öldü. Bir süre sonra da vezir çok feci bir şekilde öldürüldü. Elleri '
ayakları kesildi, evi yakıldı. Halk, vezirin Öldürülmesinin kendi "nançlarına göre İbn Atâ'nm bedduası nedeniyle olduğuna kanaat getirdi. Sevdikleri bir kimseye eziyet edilmesinin buna neden olacağını söylediler. Hatta bazı ilim cemaatleri de İbn Arabi'ye veya Hüseyin el-Hallac'a ve diğerlerine eziyet etmenin buna yol açtığını söylediler ki bu da falan adamın günahı nedeniyle olmuştur diye beyanda bulundular. Bağdat âlimleri, Hallac'ın kafirliğine ve zındıklığına ve bu sebeple öldürülüp asılmasına ittifakla karar verdiler ki, o zamanın Bağdat âlimleri, dünyada sayılır kimselerdi.»

Ebu Bekir Muhammed b. Davud ez-Zahirî dedi ki: «Ebu Bekir'in Öldürülmesinden önce, Hallaç ilk defa yakalandığında kendisine Ebu Bekir'in durumunu sordular, o da şu cevabı verdi: "Eğer Allah'ın peygamberi (s.a.v.)'ne indirdiği Kur'ân ve onun getirdiği şeriat hak ise, Hallac'ın söyledikleri batıldır." Ebu Bekir Muhammed, Hallac'a karşı şiddetli tavır takınanlardandı.»
Ebu Bekir es-Sofî dedi ki: «Hallac'ı gördüm, onunla konuştum. Onun ukalalık yapan bir cahil, mübalağa yapan bir geri zekalı, iddiacı bir habis, zahidlik görüntüsü sergileyen ama dünyaya rağbet eden, facir ama ibadet ediyormuş izlenimi veren biri olduğunu gördüm."
Hallaç, ilk defasında asılıp dört gün müddetle sehpada kaldığında ve durumu halka ilan edildiğinde bazıları onun bir sığıra bindirilmiş olarak sehpanın yanına getirildiğini görmüşler ve onun: "Ben Hallaç değilim. Ona benzetüdiğim için ben yakalandım, ama o kaçıp gitti." dediğini söylemişlerdir.

Hallacın Öldürülmesi

Hatib Bağdadî ve diğerleri dediler ki: Hallaç, Bağdat'a son gelişinde sofilerle arkadaşlık etti ve sofiliğe intisab etti. O zaman, Hanaid b. Abbas vezir idi. Hallacın saray erkanından, haciblerden bazılarını dalalete sürüklediğini, hacib Nasr el-Kaşverî'nin bir kısım kölelerini de yoldan çıkardığını duydu. Güya Hallaç onlara, ölüleri dirilttiğini cinlerin kendisine hizmet ettiklerini, dilediği ve arzuladığı şeyleri kendisine getirdiklerini iddia etmiş ve birkaç ölü kuşu dirilttiğini söylemişti.
Muhammed b. Ali el-Kınaî adındaki bir katibin Hallac'a ibadet ettiğini ve insanları Hallac'm itaatma davet ettiğini duyan vezir Ha-mid, o adamı arattırdı, yerini tesbit etti. Evini kuşatma altına alıp onu yakaladı. Adam, Hallac'ın müridlerinden olduğunu itiraf etti. Evinde yapılan aramalarda Hallac'm kendi eliyle yazdığı yazıların ipek sayfalar üzerine altın yaldızla yazılmış ve çok kıymetli ciltle ciltlenmiş olduğunu gördüler. Bu evde ayrıca, içinde Hallac'm tersi, sidiği, bazı eşyaları ve yediği ekmekten bir parçanın da bulunduğu bir kap gördüler. Vezir Hamid, Muktedir'den Hallaçla ilgili olarak konuşma müsaadesi istedi. Muktedir de ona bu izni verdi ve Hallac'ın işini halletmesini emretti.
Vezir Hamid, Hallac'm taraftarlarından bir grubu makamına çağırarak onları korkutup tehdit etti. Onlar da kendi inançlarına göre Hallac'm, Allah'la beraber bir ilah olup Ölüleri dirilttiğini itiraf ettiler. Kendileri Hallaçla bu konuları tartıştıklarını, bunu onun yüzüne karşı anlattıklarını, ancak Hallac'm bütün bunları inkar edip kendilerini yalanladığını ve şöyle dediğini de naklettiler: "Rablık veya peygamberlik iddiasında bulunmaktan Allah'a sığınırım. Ben ancak Allah'a ibadet eden, onun için çok oruç tutan, çok namaz kılan ve hayırlı işler yapan bir kimseyim. Bundan başka bir iş yaptığımı asla kabul etmiyorum."

Hallac'm sırtında siyah bir zırh, ayaklarında da on üç zincir bağı vardı. Zırh ve zincir bağları, dizlerine kadar uzanmıştı. Bununla beraber her gün ve gecede 1.000 rekat namaz kılıyordu.
Vezir Hamid b. Abbas'ın yakalamasından önce Hallaç, hacib Nasır el-Kaşverî'nin evinde bulunuyordu. İnsanların onunla görüşmesine engel çıkarılmıyordu. Kendine bazen Hüseyin b. Mansur, bazen de Muhammed b. Ahmed el-Farisî adını takıyordu. Hacib Nasr ona aldanmış ve onun salih bir kimse olduğunu sanmıştı. Bir defasında onu halife Muktedir Billah'ın yanına götürmüş ve Hallaç, Muktedirdeki bir sancı için okuyup üflemiş, Muktedir de tesadüfen iyileşmişti. Aynı şekilde Muktedir'in annesi Seyyide hastalandığında Hallaç, ona da okuyup üflemiş ve Seyyide iyileşmişti. Böylece Hallacın işleri yoluna girmiş, artık sultanın sarayında itibar kazanmıştı. Aleyhindeki konuşmalar etrafa yayılınca Muktedir onu vezir Hamid b. Abbas'a teslim etti. O da ayaklarına zincirler vurarak onu hapsetti. Onun aleyhinde fetva vermeleri için fıkıhçıları toplantıya çağırdı. Onlar da Hal-lac'ın kafirliği, zındıklığı, sihirbazlığı, uydurukçu biri olduğu hususunda ittifak ettiler.
Hallac'a tabi olmuş ve ona inanmış iki salih adam bilahare ondan koptular. Bunlardan biri Ebu Ali Harun b. Abdülaziz el-Uracî, diğeri de ed-Debbas adıyla bilinen biri idi. Bunlar onun rezaletlerini ve insanları davet ettiği yalan, günah, büyü ve uyduruk birçok şeyleri anlattılar. Aynı şekilde Hallac'ın oğlu Süleyman'ın zevcesi de vezirin huzuruna çağırıldığında o da Hallac'ın birçok rüsvaylıklarmı dile getirdi. Gelininin anlattığına göre, bir defasında kendisi uyumakta iken Hallaç onun üzerine atılmıştı, gelin uyanır uyanmaz Hallaç ona: "Haydi namaza kalk." demişti, ama aslında geliniyle cinsel ilişkide bulunmak istemişti.
Yine bir defasında kendi kızına, kendisine secde etmesini emretmiş, kızı da: "Hiç insan insana secde eder mi?" deyince Hallaç: "Evet, gökte bir ilah bulunduğu gibi yerde de bir ilah vardır." demiş, sonra da ona oturmakta olduğu hasırın altından dilediği bir şeyi çıkarıp almasını söylemişti. Kızı hasırı kaldırınca altında keseler dolusu dinarlar görmüştü.
Hallaç, vezir Hamid b. Abbas'ın evinde tutuklu iken kendisine vermek için kölenin biri elinde bir tabak yemekle yanma gitmişti. Fakat Hallac'ın gövdesinin büyüyerek evin içini doldurduğunu ve tabandan tavana kadar uzadığını görmüş ve korkup şiddetli bir paniğe kapılmış, elindeki yemeği düşürmüş ve adeta sıtmaya yakalanmış gibi olup geri dönmüş, birkaç gün de hasta yatmıştı.
Hallac'm hakkında karar vermek için yapılan duruşmaların sonuncusunda Kadı Ebu Ömer Muhammed b. Yusuf hazır bulunmuş, Hallac'ı huzuruna getirmiş ve adamlarından bazılarının evlerinde yapılan aramalarda ele geçirilen bir mektubu kendisine göstermişti. Mektupta Hallaç şunları yazmıştı:
"Bir kimse hacca gitmek ister de buna imkan bulamazsa kendi evinin içinde bir beyt yaptırsın. Ancak ona pislik değmesin ve başkalarının oraya girmesine imkan verilmesin. Hac mevsimi olduğunda o adam üç

gün oruç tutsun ve o beyti tıpkı Allah'ın Beyti'ni tavaf eder gibi tavaf etsin. Sonra hacıların Mekke'de yaptıkları işleri kendi evinde yapsın. Bundan sonra otuz öksüz çocuğu çağırıp onlara yemek yenirsin, onlara bizzat hizmette bulunsun. Sonra her birine birer gömlek giydirsin. Her birine yedi (ya da üç) dirhem versin. Bunu yaptığı takdirde tıpkı haccetmiş gibi olur."
"Yine bir kimse üç gün oruç tutar da sadece dördüncü günde hindiba yaprağı ile iftar ederse, ramazan ayının tümünü oruçlu geçirmiş gibi olur."
"Bir kimse gecenin başından sonuna kadarki süre içinde iki rekat namaz kılarsa, gece boyunca namaz kılmış gibi olur."
"Bir kimse şehitlerin ve Kureyşlilerin mezarlarının yanında on gün kalıp namaz kılar, dua eder, oruç tutar, sonra da orucunu arpa ekmeği ve tuz ile açarsa, bundan sonra ömrü boyunca ibadet etmesine gerek kalmaz."
Kadı Ebu Ömer, bu mektubu gösterdikten sonra Hallac'a şöyle sordu:
- Sen bunları nereden çıkarıyorsun?
- Hasan-ı Basrî'nin "el-İhlas" adlı kitabından çıkardım.
- Yalan söylüyorsun ey öldürülmesi helal olan kişi! Seni Öldürmek helaldir. Çünkü biz Hasan-ı Basrî'nin Mekke'de el-İhlas adlı kitabını duyduk, ama onun kitabında böyle birşeyler yoktur.
Bundan sonra vezir Hamid, Kadı Ebu Ömer'e dönüp şöyle dedi: "Sen bu adama: "Ey öldürülmesi helal olan! Seni öldürmek helaldir." dedin, bu ifadeni şu kağıda yaz." Böyle dedikten sonra ısrar etti. Ona kalem ve kağıt verdi. O da aynı ifadeleri kağıda geçirdi. Vezir Hamid, duruşmada hazır bulunan diğerlerinin de ifadelerini kağıda geçirdi ve bunları halife Muktedir'e onaylatmak için gönderdi.
Hallaç, duruşmada hazır bulunanlara şöyle diyordu: "Benim sırtım, Allah'ın koruma altına aldığı bir candır, kanım haramdır. Kanımı mubah kılmak için çeşitli tevillerde bulunmaya hakkınız yoktur. Bu helal değildir, benim itikadım İslâm'dır, Ehl-i Sünnet mezhebin-denim. Ebu Bekir, Ömer'e; Ömer, Osman'a; Osman, Ali'ye; Ali, Tal-ha'ya; Talha, Zübeyr'e; Zübeyr, Sa'd'a, Sa'd, Said'e; Said, Abdurrah-man b. Avf a; Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde b. Cerraha nisbetle daha üstündür. Kağıtlar üzerine yazı yazan kimseler nezdinde benim sünnetle ilgili kitaplarım vardır. Kanımı akıtmaktan Allah'tan korkun, Allah'tan!"
Fakat, onun bu söylediklerine hiç aldırış etmiyorlardı. O, sözlerini tekrarlıyor, ama onlar kendi yazılarını yazmakla meşgul oluyorlardı. Sonra Hallaç, zindana geri gönderildi.
Muktedir'in onayı, üç gün gecikti. Nihayet vezir Hamid bu hususta kötü zanna kapıldı. Halifeye bir mektup yazarak: "Hallac'm durumu her tarafa yayıldı. Herkes onun halkı fitneye sürüklediği hususunda ittifak etmiştir." dedi. Gelen cevapta Hallac'ı, güvenlik kuvvetleri (şurta) komutanı Muhammed b. Abdüssamed'e teslim etmesi ve komutanın ona 1.000 kırbaç vurması emrediliyordu. Ölürse ne alâ. Ölmediği takdirde de boynunun vurulması emir buyuruluyordu.

Vezir Hamid, buna sevindi. Güyenlik kuvvetleri komutanını çağırıp Hallac'ı ona teslim etti. Kendisini Bağdat'ın batı yakasında bulunan güvenlik kuvvetleri komutanlığı karargahına götürüp teslim etsinler ve bu arada ellerinden kaçıp kurtulanlasın diye, refakatine bir grup köle verdi. Hallac'ı teslim etme işi bu senenin zilkade ayının bitimine altı gün kala, salı günü yatsıdan sonra olmuştu. Hallaç, sekerli bir katıra bindirilmiş, etrafına güvenlik görevlilerinden bir grup sıralanmıştı. Nihayet götürülüp aynı gecede güvenlik kuvvetleri komutanının karargahına teslim edildi. Anlatıldığına göre o geceyi namaz kılıp dua etmekle geçirmişti.
Ebu Abdirrahman es-Sülemî, Ebu Hadid el-Mısrî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Hallaç, öldürüleceği gece kalkıp namaza durdu ve Allah'ın dilediği miktarda namaz kıldı. Gecenin sonu olunca ayağa kalkıp abasına büründü. Ellerini kıbleye doğru uzatarak, ezberlenmesi caiz olan bazı sözler söyledi ki, aklımda kaldığı kadarıyla söyledikleri şunlardı:
"Biz senin akisleriniz, şahitleriniz. Eğer izzetini bizim üzerimize sarkıtacak olsaydın dilediğin kadar senin şanın ve meşietin zuhur ederdi. Sen gökte de ilahsın, yerde de ilahsın. Dilediğine tecelli edersin. Meşietinde en güzel surette görünür ve tecelli edersin. Tecellindeki surette, konuşan bir ruh vardır. O ruh; ilim, beyan ve kudrette konuşur. Sonra senin şahidine doğru yolu buldum. Çünkü ben senin zatındaki aşkım. Sen nasılsın, onu bilirim. Zatın zatıma hulul ederek temessül ettiğinde seni bilirim. Kendi zatımla yine kendi zatıma insanları davet ettim, ilimlerimin ve mucizelerimin hakikatlerini izhar ettim. Miraçlarımda yaratıklarımdan yüz çevirip ezeliyatımın arşlarına yükseldim. Ben şimdi mahkeme huzuruna getirildim, öldürüldüm, idam edildim, yakıldım, küllerim çöllere ve nehirlere savruldu. Buhur ağacının bir dalı benim teceligahımm helak yeri olacaktır ki, orası dağlardan daha büyük olacaktır benim için."
Böyle dedikten sonra da şu şiiri okumaya başladı:
"Ölen bazı nefislerin ölüm haberlerini sana veriyorum ki, onların şahitleri, mekanın gerisindedir. Hatta ezeldedir.
Bazı kalplerin ölüm haberlerini veriyorum ki, uzun süre üzerlerine vahiy yağmurları yağdı ve hikmet denizlerine dönüştüler.
Senden gelen hakikatleri aktaran dilin ölümünü sana haber veriyorum.
Geçip gitti, ama hatırası vehimlerde tıpkı yok oluş gibi oldu.
Sana bir beyanın ölüm haberini veriyorum ki, bütün fesahat sahiplerinin sözleri onun karşısında hareket edemez ve sözleri anlaşılamaz oldu.
Sana akılların işaretlerinin ölüm haberini veriyorum ki, onlardan geride sadece çürümüş bilgiler kaldı.
Seni sevenin ve huyu güzel olanın ölüm haberini veriyorum sana
Onun bineği öfkeyi yutmada idi.
Hepsi geçip gittiler. Geride ne kendileri ne de izleri kaldı.
Hepsi geçip gittiler. Yok oldular, irem bahçelerine döndüler.
Geride giysilerini giyen bazı toplulukları bıraktılar.

Ama o topluluklar da hayvanlardan hatta davarlardan daha kördürler."»
Dediler ki: Hallaç, geceyi geçirdiği evden çıkarılıp öldürülmeye götürülürken şu şiiri okudu:
"Her yerde ikametgah aradım,
Ama hiçbir yerde rahat bir ikametgah bulamadım.
Zamandan bazı şeyler tattım, zaman da benden bazı şeyler tattı.
Zamandan tattığım şeylerin kimi acı, kimi tatlıydı.
Tamahıma uydum, tamahkârlığım beni kendime köle yaptı.
Eğer kanaatkar olsaydım hür yaşardım."
Anlatıldığına göre Hallaç bu şiiri, darağacma götürüldüğünde söylemiştir. Meşhur rivayete göre ise evden çıkarılırken söylemiştir.
Onu asmak için darağacına götürdüklerinde, ayaklarında onüç bukağı bulunduğu halde salınarak yürüdü. Sağa sola salınıp şu şiiri okumaya başladı:
"İçki sofrasmdaki arkadaşım asla zulmetmiş değildir ve zulümle alakası yoktur.
O, misafirin ev sahibiyle içki içişi gibi içer.
İçki kasesi aralarında dolaştığında adam öldürmek için kullanılan deri péstekiyi ve kılıcı hemen getirtir.
İşte ejderha ile yazın içki içen kişinin durumu böyledir."
Bu şiiri okuduktan sonra da şu ayet-i kerimeyi okudu:
"Ona inanmayanlar, acele olmasını beklerler; inananlar ise korku ile titrerler ve onun gerçek olduğunu bilirler." (eş-Şûrâ, ıs.)
Bundan sona hiç konuşmadı ve kendisine yapılanlar yapıldı.
Dediler ki: Sonra huzura getirildi. Kendisine 1.000 kırbaç vurulduktan sonra elleri ve ayaklan kesildi. Kendisine bütün bunlar yapılmakta iken bir tek kelime dahi konuşmadı. Yüzünün rengi bile değişmedi. Anlatıldığına göre kendisine her bir kırbaç vurulurken o, "Pir, bir!" (Ahad, ahad!) diyormuş.
Ebu Abdirrahman, İsa el-Kassar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Öldürülürken son olarak şu sözü söyledi: "Tek olana, tek olanı birlemek yeter." Onun bu sözünü duyan âlimler ona çok acıdılar ve bu sözünü güzel buldular.»
Sülemî, Hallac'm arkadaşı Ebu Fatik el-Bağdadî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Hallac'm öldürülmesinden üç gün sonra rüyada kendimi Aziz ve Celü olan Allah'ın huzurunda duruyor gördüm. O esnada Rabbime: "Yâ Rab, Hüseyin b. Mansur el-Hallac'a ne oldu?" diye sordum. Rab-bim de bana şu cevabı verdi: "Onu manen keşfettim, halkı kendisine davet etti. Ben de onu gördüğün şu mertebeye getirdim."»
Bazılarının anlattıklarına göre Hallaç öldürülürken çok sızlanmış ve çok ağlamıştı. Doğrusunu Allah bilir.
Hatib Bağdadî, Ebu Ömer b. Hayeviye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Hüseyin b. Mansur el-Hallac, öldürülmek üzere bulunduğu yerden çıkarılıp götürüldüğü sırada ben de halkla birlikte peşine takıldım, araya sokuldum. Nihayet onu görebildim, yanına yaklaştım. O esnada

kendi adamlarına: "Bu durumdan korkmayın. Çünkü ben otuz gün sonra size tekrar döneceğim." diyordu. Öldürüldü, ama geri dönmedi.»

Hatib Bağdadî'nin anlattığına göre, Hallaç kırbaçlanmakta iken güvenlik kuvvetleri komutanı Muhammed b. Abdüssamed'e şöyle demişti: "Bırak da sana İstanbul'un fethi değerinde bir öğüt vereyim." Komutan ona şu cevabı vermişti: "Senin buna benzer başka sözler söylediğin bana anlatılmıştır ama seni dayaktan kurtarmamın hiç çaresi yoktur."

Böyle dedikten sonra elleri ve ayakları kesildi, başı koparıldı, cesedi yakıldı ve külü Dicle nehrine atıldı. Kesik başı Bağdat'ta, köprü üzerinde iki gün süreyle bir direğin üzerine geçirildi. Sonra alınıp Horasan'a götürüldü ve oralarda dolaştırılıp teşhir edildi. Adamları onun otuz gün sonra kendilerine döneceğini sanıyorlardı.

Bir iddiaya göre adamın biri, öldürüldüğü günün akşamında Hal-lac'ı Nahrevan yolunda bir merkebe binmiş giderken görmüş ve Hallaç o adama şöyle demiş: "Şu adamlar benim kırbaçlanıp öldürüldüğümü sanıyorlar. Oysa ben ne kırbaçlandım, ne de öldürüldüm. Sadece bana benzer bir adamı yakaladılar ve kendisine gördüğünüz işkenceleri yaptılar."

Adamları, cahilliklerinden ötürü: "Hallaç değil de onun düşmanlarından biri öldürüldü!" diyorlardı. Bu sözler, zamanın âlimlerinden birine nakledildiğinde o şöyle demişti: "Hallac'ı Nahrevan yolunda merkeb üzerinde gördüğünü söyleyen adamın sözü doğru olsa bile ona görünen Hallaç değildir, aksine insanları bu vesile ile saptırmaları için Hallaç kılığında şeytan ona görünmüştür. Nitekim Hristi-yanlar da İsa peygamberin benzeri birini çarmıha germiş oldukları halde İsa peygamberi çarmıha gerdiklerini sanarak sapıklığa sürüklenmişlerdi."

Hatib Bağdadî dedi ki: «Hallac'ın öldürülüp külünün Dicle'ye savurulduğu senede Dicle nehrinin suyu fazlasıyla yükseldi. Taraftarları: "Hallac'm yakılan bedeninin külü sulara karıştığı için Dicle nehrinin suyu kabardı." dediler. Halk tabakası, öteden beri buna benzer saçmalıkları ifade ederler.

Bağdat'ta, öldürülmesinden sonra, "Hallac'm kitapları alınıp satılmasın!" diye bir duyuru yapıldı.

Hallaç, hicri 309. senenin zilkade ayının bitimine altı gün kala salı günü Bağdat'ta öldürüldü.»

İbn Hallikan, "el-Vefeyat" adlı eserinde Hallac'tan bahsetmiş, insanların onun hakkında ihtilafa düşüp farklı görüşler ileri sürdüğünü nakletmiştir. Gazalî'nin de "Mişkâtü'l-Envâr" adlı eserde ondan bahsettiğim, sözlerini tevil edip uygun manaya yorumladığını ifade etmiştir. Sonra da İmamü'l-Haremeyn'den nakiller yaparak onun Hallacı yerdiğini ve Hallaç ile Cenabî ve İbn Mukaffa'm, insanların inançlarım bozma hususunda ittifak ettiklerim, bu üçünün çeşitli yerlere dağılıp gittiklerini, Cenabî'nin Hecer ve Bahreyn'de ifsad faaliyetlerini sürdürdüğünü, İbn Mukaffa'm Türk illerine gidip ifsad faaliyetlerini sürdürdüğünü, Hallac'm ise Irak'a gittiğini söylediğini anlatmıştır. Iraklıların batıla aldanmayışlarmdan ötürü İbn Mukaffa ile

Cenabî'nin Hallaç aleyhinde ölüm hükmünü verdiklerini de İma-mü'1-Haremeyn'in söylediğini İbn Hallikan rivayet etmiştir. Ancak İbn Hallikan, bunun doğru olmadığını, çünkü İbn Mukaffa'm halife Seffah ile Mansur zamanlarında, Hallac'dan çok önceleri, yani hicri 245. senede veya daha önce Öldüğünü söylemiştir.
Belki de İmamü'l-Haremeyn, asıl adı Atâ olduğu halde Ömer adını kullanan İbn Mukaffa el-Horasanı'nin Hallaçla ittifak ettiğini kas-detmiştir. Bu Horasanlı İbn Mukaffa, rablık iddiasında bulunmuş ve hicretin 163. senesinde kendini zehirleyerek ölmüştür ki, bunun da Hallac'la aynı zamanda yaşamış ve bir araya gelmiş olması mümkün değildir.
İmamü'l-Haremeyn'in sözünü tashih etmek istersek deriz ki: Aynı zamanda bir araya gelip insanların akidelerini bozmak ve onları dalâlete sürüklemek hususunda ittifak etmiş olan üç kişi; Hüseyin b. Mansur el-Hallac, Ebu Cafer Muhammed b. Ali (İbn Sem'anî) ve Haccac tarafından öldürülen Ebu Tahir Süleyman b. Ebi Said el-Hasan b. gehram el-Cenabî el-Karmatî'dir. Bunların sonuncusu, Hacer-i Esved'i Ka'be'den almış, Zemzem kuyusunu köreltmiş, Ka'be'nin örtülerini alıp yağmalamıştı. Bunların; daha önceleri de teferruatlı olarak anlattığımız ve İbn Hallikan'm ise özetle anlattığı gibi aynı zamanda bir araya gelmiş olmaları mümkündür. [17]